

Tardoskedd népe körül van kerítve

Egy 20. századi szöveglelet restaurálása

In memoriam K. F.

Pál József, a Felvidékről a lakosságcsere következtében szüleivel és sorstársaival Tolna megyébe hozott fiú és Szűsz Erzsébet, a családját kitelepítéssel sújtott sváb lány történetét 1990-ben írtam le. A kézirat a később megírandó tervek, vázlatok, jegyzetek polcára került, és az évek során betemették az újabb tervek, vázlatok, jegyzetek... Néhány hete azonban „jelentkezett” az átütőpapírra gépelt kézirat. A félretett irattartók közötti keresgélés közben kiesett a többi közül. Lehajoltam érte. Széle már sárgulni kezdett. József és Erzsébet elbeszélését lányuk, Fink Péterné született Pál Erzsébet és vejük, Fink Péter egészítette ki 2020 novemberében.

Pál József: Apámék tizenketten voltak testvérek, abból öt meghalt. Anyáméknál hét gyerek született, abból négy lány megmaradt. Ők, amikor eljött az ideje, férjhez mentek. Amikor a szüleim összekerültek, nincstelen emberek, parasztok voltak, a szülőknél dolgoztak. Én harmincötben születtem. Harmincnyolcban anyám anyjáékhoz költöztünk. Apámék megvették a fél házat, a másik felében a nagypapáék éltek. Negyvenkettő-negyvenháromban először a nagypapa halt meg, utána a nagymama. Akkor a szüleim átvették az egész portát, a testvéreket kifizették. Egy szoba, egy konyha volt elől, utána megint egy szoba, konyha, aztán az istálló és a gazdasági épületek. Apám nyolc holdon gazdálkodott, volt egy lova. A nagybátyámékkal, a sógorokkal összefogtak, ha kellett. Nálunk a cukorrépa volt a fő termény, meg a búza, kukorica, takarmány a jószágnak. Szőlőt nem műveltek, mert ott kötött a talaj. A szülőfalum körülbelül nyolcezer lakosú parasztközség volt, Galántától 25, Érsekújvártól 10 kilométerre. Tardoskedd mellett pedig Tótmegyer, ott a népnek a fele vagy több is már szlovák volt. Nyitra megyében Dunaszerdahely volt a legnagyobb község – most már város –, és utána következett Tardoskedd. Két hónapja voltunk otthon, sokat változott, emeletes házak is épültek.

Fink Péterné: Hetvenhárom augusztus 20-án tízéves koromban a nagymama (Szabó Vilmának hívták) kivitt a tardoskeddi búcsúba. Szent István napja ott

GUTAI ISTVÁN (1950) író, a paksi városi könyvtár nyugalmazott igazgatója. Legutóbbi kötete: *Kocsikerék a nyakcsigolyán* (Pro Pannonia, 2018).

nagy ünnep. Elvitt az akkor még élő testvéreihez, az ő gyerekeikhez, meglátogattuk nagyapám (Pál Gyula)¹ összes testvérét, azoknak a gyerekeit is. Az a három nap rokonlátogatással telt el. Az a kedvesség, az a szeretet, amivel fogadtak... azt nem lehet elmondani! Először láttak, de mintha mindig ismertek volna. „Lánka!” Így szólítottak. Ez a búcsúi látogatás volt az első alkalom, hogy apám és nagyszüleim szülőföldjén jártam. Találkoztam – többek között – egyik unokatestvéremmel, aki egy évvel volt idősebb nálam, két éve halt meg. Kapcsolatunk a haláláig tartott. Sűrűn látogattuk egymást. Közben gyereke, unokája lett. Mindent tudtunk a szülőföldről. Hetvenháromban még egyszer fölkerelkedtünk a nagymamával, vonattal, busszal elmentünk halottak napjára. Akárhányszor ott voltunk, az ő testvérénél szálltunk meg egy egyszerű, kis házban, de a sok szeretet, a finom ételek... annak a libacombnak az ízét, amit ott ettem, máig a számban érzem. A rákövetkező években kétszer, háromszor még utaztunk nagymamával. Akkor autónk még nem volt. Őt nem gyötörte a honvágy. Édesapámat és nagyapámat igen. Ő egyszer járt otthon, és belebetegedett a honvágyba, többet nem ment. Édesapám se sokat járt haza. Nyolcvankettőben volt még kint a búcsún, utána már ő se ment. Abban az évben szerelt le a férjem (akkor még csak együtt jártunk), megállította az autót a Tardoskedd-táblánál. Onnan már látni a templomtornyot. Apuban föltooltak az emlékek, a könnyeivel küszködött, de férfibüszkesége nem engedte, hogy sírni lássuk. Itt élt nagyon sokáig, de mindig azt mondta, ott van otthon. Kilencvenötben avatták Tardoskedden a kitelepítettek emlékművét. Azon az egész család, gyerekestől, unokástól részt vett.

Pál József: Az első három évet magyar iskolában jártam. Harmadikos koromban kitört a háború. Nekünk, gyerekeknek sokszor jó volt; ha például szólt a légiriadó, hazaküldtek bennünket az iskolából. Keresztapám a határvadászoknál szolgált. Fogságba esett, negyvenhatban vagy negyvenhétben került haza. A Sógor, anyám testvérenek a férje még később szabadult. A németeket házakhoz szállásolták be. Nálunk a kertünk végében, a szomszédban is. Mi, gyerekek mindig körülöttük ólálkodtunk. Cserélődtek, jöttek, mentek. Elbeszélgetett velük az ember, mert sokan tudtak közülük magyarul. Ők mondták: „Már közel vannak!” Minden tűzifánkat eltüzelték, majd hoznak helyette, azt mondták. Hoztak is egy hosszú rönköt, mások meg azt akarták elvinni. A nagynéném éppen kenyeret dagasztott. „Officér, ezzel a kovászos kezemmel adok egy pofont, ha elviszik!” A tiszt meghallotta, megfordult és kiabált, már nyúlt a pisztolyáért. Nem lett nagyobb baj, a fát azért fölpackolták, de ők is hoztak helyette. A lovat is elvitték, de kifizették az árát. Tehenekkel kellett dolgozni. A másik sógort nem sorozták be, mert hibás volt kicsit az egyik lába. Nekik is volt egy disznójuk, nekünk is. Elhatározták: „Vágjuk le!” A sógor leszúrta, elrendezte. Anyám lesütötte a húst, elástuk, nehogy elvigyék. Még nem is végeztünk, amikor meghallottam a már ismert zümmögést. Sógor – mondom neki –, megint jönnek a repülők. Anyám rám parancsolt: Gyere be gyorsan! Lefeküdtünk az asztal alá. Amikor elmúlt, kiszaladtam. A szomszédban, a kastélyszerű épületben

valamikor egy nemes lakott, a ház végében égett az istálló. A tehenek már kiengedve az utcára... bőgés, ordítózás. Amikor kijebb megyek, látom ám, nálunk is ég a pajta. Az új kocsi is elégett. A szembe szomszédok építettek egy jó hosszú bunkert. A földre volt beásva, erős oszlopokkal, földdel eltakarva. Harmincan, negyvenen is elfértünk benne. Amikor Újvárt bombázták, éppen indulni akartunk vetni. Mi örültünk: „Jönnek a repülők!” Jönnek a repülők!” Ugye, a gyerekek... Abban az időben meg előtte nemigen lehetett repülőgépet látni. Két hullámban támadtak. Amikor a riadót lefújták, mehettünk vetni. Apám nem volt akkor otthon, elvitték a nyilasok valahova Nyitra mellé. Sok embert elvittek akkor. Majdnem egész nap nem végeztek semmit, csak ott kellett nekik lenni. Hogy miért csinálták ezt velük, nem tudom. Apám akkor negyvenkét éves volt, fiatal ember. Amikor bejöttek az oroszok, másnap jött haza. Az oroszokról csak rosszat tudtunk. Világos nappal jöttek, ebéd után valamikor. Mi a bunkerban ültünk, hallottuk a beszédjüket. A házigazda kiment eléjük. Kizavartak bennünket a bunkerból, keresték a németeket. Mondtuk, hogy itt már nincsenek. Aztán vonultak tovább, mi pedig este hazamentünk. Reggel kinéztem az utcára, megláttam apámat. Hirtelen nem tudtam, anyámnak szóljak-e vagy szaladjak oda hozzá. Tőlünk száznyolcvan családot telepítettek ki Magyarországra. Előtte ötszáz családot három nap alatt elvittek Csehországba a németek helyére, a Szudéta-vidékre. Sok helyen még a tészta is ott volt az asztalon. Akkor terjedt el ez a vers:

Tardoskedd népe körül van kerítve
Sűrű... nem volt menedéke.
Az úton, útfélen portyázó járőrök,
Fegyveres katonák, csendőrök, rendőrök.
Az izgatottságnak se szeri, se száma,
Számos volt az ember saját falujába.

Egy idősebb férfi írta, aki a tanácsnál dolgozott. Lehet, hogy Mócsényben a keresztszüleimnél megvan még a teljes szövege. Ez volt az utolsó versszaka:

Adná az Isten: az ártatlan népek
Tanulnák meg egymást becsülni, szeretni,
Még ha nem is tudnák egymás beszédét megérteni.

A keresztszüleimet három nappal korábban elvitték. Mi pedig megkaptuk a címet, ahova majd megyünk, valahova Nógrád megyébe. A nagybátyámék addigra már átjöttek Pestre. Az egyik a háború alatt, a másik közvetlenül a háború után. Írtunk nekik, nézzék meg, hova kerülünk majd. Apám legfiatalabb öccse, aki a vasútnál dolgozott, elment. Apám sírva fakadt, amikor visszatért a nagybátyám, és elmondta: amilyen szegénységet ott látsz, nem fogod túlélni! A hegyekben fent, egy apaállat-gondozó lakott a megadott címen. Talán fals

cím volt, nem tudom. Úgy szólt a tájékoztatás, hogy mi is Nógrád megyébe megyünk, ők onnan meg ide. Lakosságcsere, ugye. Szó se volt arról, hogy a svábok helyére raknak bennünket! Takarmányt is lehetett hozni. Le volt már bálázva. Zsákokban, ládáknak pedig a szemes kukorica. Nekünk három vagon jutott. Autókkal vittek ki bennünket az állomásra, aztán bevagoníroztunk. Az egyikben hoztuk a gazdasági felszerelést, a másikban a személyes holmit, a harmadikban a teheneket. (Lovunk akkor már nem volt.) Amikor Szobon átjöttünk, ezt énekelte egy vándormuzsikus: Lesz, lesz, lesz, Magyarország nagyon-nagyon boldog lesz... Mintha egy kicsit elkésett volna a nótával! Az első éjjel a karbidlámpától kigyulladt a vagon. Az ajtó pedig beszorult, nem tudták kinyitni. Rádobtak valamit a lángokra. Utána meg a vihar leszedte a vagon tetejét. Szerencsére jó idő volt, József nap körül, valahogy. Úgy tudtuk, hogy Hidas-Bonyhád lesz a kirakóállomás. Sárbogárdon leszálltak az emberek, érdeklődtek, sokáig álltunk, rendbe kellett szedni a jászágót is. A következő megálló Nagydorog. Mondták, hogy itt fogunk leszállni. „De hát minket nem ide irányítottak!” Hiába. Behoztak bennünket ide, megmutatták a házat. Hát bizony majdnem mindenki sírva fakadt! Nem törődtek itt abban az időben azzal, hogy a házakat rendben tartás. Mindenki csak földet akart vásárolni. Minél több földet. Szorgalmas nép élt itt különben azelőtt is. Ez a ház is nádtetős volt. A házigazda nem volt itt, mert őket Medinára telepítették. Az anyja, a nagyapja meg az asszony testvérének a családja lakott itt. Amikor berakodtunk, tudták, hogy mi nem úgy jöttünk ide, hogy őket kiszórjuk.

Fink Péterné: Egyszer megkérdeztem az unokatestvérem férjétől: „Te minek tartod magad?” Megsértődött a kérdésen. „Nekem a magyarságomért sokkal jobban meg kell küzdenem itt, mint nektek otthon!” Ezt mondta. A hivatalokban még most sem szólalnak meg magyarul. Öt éve megkértem édesapám születési anyakönyvi kivonatát. Szlovák nyelvű minden rajta. Nálunk a be- és a kitelepítés együtt, párhuzamosan futott. Utóbbi a férjem családját is érintette. Sokan nem is tudják, mi a kitelepítés, azt hiszik, csak mese. Akármikor szóba kerül, elszorul az embernek a torka, a szíve. Nem haragot érzünk, hanem arra gondolunk: hogy’ lehetett mindazt túlélni? A felvidékiek hozhattak mindenfélét. Ezt anyu sokszor elmondta. De mit csinálhattak a svábok a tízkilós csomagjukkal? Mi az, amit elvinnénk? Mi a fontos? Hogy’ tudtak abból az állapotból talpra állni? Györkönyben november második hétfőjén van a búcsú. Mindig tartanak istentiszteletet, és emlékeznek a kitelepítésre. Nemrég Németkéren házbontás közben találtak nagyon sok érdekes dolgot. Tavaly az országos német kisebbségi önkormányzattól jött valaki, és annak kapcsán tartott előadást. Az idén nyáron meghívtuk az itt szolgáló lelkészeket. A Györkönyi Evangélikus Templomért Alapítvány kiadta egykor elhangzott prédikációkat. Az egyik a kitelepítésről is szól, és másról is: negyvenhétben egy evangélikus sváb asszonyt is elvittek, neki is indulnia kellett Németország felé. „A takaros, szépen gondozott házába Felvidékről érkezett család költözött... Szülőföldjét nem tudta elhagyni, az egyik állomáson leszállt a vonatról, és visszafordult. Semmije se volt a ruhán,

az élelmen s némi pénzem kívül. A gondviselő Istenben bízott, és abban a magyar családban, amely a házba költözött... egy kora esti órába bekopogott hozzájuk. Szeretettel fogadta őt az idegen család. Hiszen a sorsuk, a fájdalmuk közös volt.”

Pál József: Előtte Derecskéről meg arról a részről nagyon sok telepest hoztak Györkönybe. Ősszel már a Felvidékről (Nagysallóból, Léva mellől) érkezett hetven-nyolcvan család. Mi pedig megjöttünk tavasszal. Úgyhogy nekik már nem volt furcsa! De nem volt mindegy, hogy betettek minket a saját házukba, és mi mondjuk meg, hogy itt maradhatnak. A „házi néni” testvére itt lakott még egy-két évig. A gazda itt épített ötvenhétben. Miközöttünk nem volt ellentét vagy harag. Együtt vágtunk disznót, segítettünk az építkezésben is. A község-házáról jöttek, és mutogatták, hol lesz a földünk. Későn jöttünk, márciusban, tavaszi növényeket, kukoricát lehetett vetni. Meg kellett kezdeni, ha az ember élni akart. Negyvenkilencben megalakult a gépállomás. Apám megszántatott, a többit meg mi a tehennel befejeztük. Az első év elég jó volt. A derecskeiekkel jóban lettünk. Összejártunk segíteni kukoricafosztáskor, csak úgy, szórakozásból. Egyikük azt mondta anyámnak: „Vilma néni, ha maguk is itt lesznek egy-két évig, maguk is lerongyolódnak. Mi se így néztünk ki, amikor idejöttünk.” Mi nem rongyolódtunk le! Megkapaszkodtunk. A derecskei telepések cselédek voltak, és nem tudták úgy beosztani.² Tardoskedden azelőtt telente gazdasági tanfolyamokat, továbbképzőket tartottak a fiatal gazdáknak. Az egyik oktató kijelentette akkor: „Ha egy cselédembernek adnának 15 hold földet, nem élne meg belőle.” Kinevették. Apám már itt, Györkönyben helyben hagyta. „Most jön eszembe – mondta egyszer –, hogy igaza volt annak a szakembernek.” A cselédek is földdel dolgoztak, de nem elég az, ha meg tudja kapálni a kukoricát. A parasztembernek nemcsak az a munkája, hanem: beosztani! Hogy a családnak legyen kenyere, a jószágnak takarmánya. Azt lehet mondani, hogy évente csak egyszer kap fizetést. Aratás után csak kiadni kell. Negyvenkilencben kezdődött a tagosítás is. A Moravcsik-részen, Földespuszta mellett kaptunk hat hold földet, és még valahol. Elő volt készítve, hogy ősszel szántunk. Egyszer jött az ukáz: „Márpedig azt nem adják, az állami gazdaság lekapcsolja, mi máshol kapunk területet! Adtak valami kártérítést. Rossz minőségű földet kaptunk. Kezdje az ember megint előről! Ötvenkettőben kezdődött a téeszcsé szervezése. Nekünk az egyes típusúba³ kellett belépni. Abban az időben még nem volt erőszak. Mindenki tanakodott, végül a tardoskeddiek összebeszéltek, és külön alakítottak csoportot. Százvalahány holdon tizennyolc, húsz család. Ötvenkettőben nagy szárazság volt, ami embert, állatot egyformán megviselt. Learattak, utána a földdel már senki sem törődött. A tarlót ugye föl kell szántani, hogy termést várhasson jövőre az ember. De ez elmaradt. Csaknem tarlóba vetettek. Ahol máskor megtermett 10-15 mázsa, ott csak 2 lett. Úgy kellett megvenni a kenyeret! Ötvennégyben elmentem a kútúrókhoz. Kénytelen volt vele az ember, mert az a pénz, amit a kis föld adott, nem volt elég. A kútúróknál jól fizettek. A négyezer forintot is megkerestem havonta. Akkor az nagy pénz volt! Most

húszezer forintért se tudnám megvenni azt, amit akkor meg tudtam annyiért. Amikor hoztam haza a fizetést, anyám szinte megijedt: „Hogy lehet ennyi pénzt keresni? Csak nem loptad?” Közben katona lettem. Ötvenhatot bent értem. A Kaposszekcső és Dombóvár közötti laktanyában voltam. Éppen tiszthelyettesei iskolát végeztem, 21-én volt az avatás, másnap jöhettek haza szabadságra. Későn engedtek ki bennünket, szaladtunk, hogy elérjük a vonatot. Még jegyet se tudtunk venni, a kalauz segített fölszállni, aztán megbüntetett húsz forintra. A civil utasok rátámadtak:

- Nem szégyelli magát?!

- A szabály az szabály

Jól van. Estére értem haza. Reggel korán biciklivel kimentem kukoricát szedni, apámék ellátták a jószágot. Nyolc óra felé jöttek ki ők, apám hazahozott egy terit, jön vissza:

- Hagyjátok abba, Pesten forradalom van.

- Pesten forradalom? - Nem hittem el. - Erős katonaság van ott.

- De az - mondja. - Már este elkezdődött.

- Na, akkor nemsokára itt lesz a távirat.

A következő fordulót hazavitte, délben jött vissza, és hozta a táviratot. Jól van. Most hazamegyek, gondoltam. Még egy katonatársam itthon volt, meg egy dorogi. Beszélni kell Lacival! Indultunk volna hozzá, de már ő jött.

- Menjetez vissza, menjetez! - aggodalmaskodtak a szüleim. *Ilyenkor* a katonaságnál ugye be kell menni.

Jól van. Bátaszéknek mentünk, estére értünk oda, hajnalra meg Dombóvárra.

- Na, mi van piros öcsém? - kérdezte az iskolaparancsnok, amikor már én is őrségben voltam. Ez volt a szavajárása. Katonás gyerek volt, és szigorú, de barátságos.

- Főhadnagy elvtárs, jelentem nincs semmi.

- Jól van.

Állandó riadókészültségben voltunk. Mindenki tudta, hova kell menni és mit kell csinálni, ha riadó lesz. Egyszer-kétszer voltunk kint. Kaposszekcsőn lázonganak, riadó! Az ember mai fejjel csak mosolyog. Tüntetés akart lenni. A dombóvári hegyből jöttek a tüntetők zászlókkal, voltak vagy hetvenen, nyolcvanan. Mikor végigmentünk a kövesúton, az egyik erre ment, a másik arra. Csináltunk egy kört, aztán bementünk. Azt mondták, nem tudom honnan, megint közeledik egy csoport. Parancsra beástuk magunkat a laktanya körül. Egy darabig ott voltunk a lövészutakban, azután meguntuk és kimentünk. Puskát a vállra, a szuronyt lehajtottuk és elkezdtünk birkózni. Jön az egyik tisz, hadnagy volt a rangja: „A tisztfeleségek csak magukat nézik. Hogy milyen bátrak. Veszély van, és maguk birkóznak, nevetgélnek.” Úgyhogy különösebb esemény nem történt. Addig. Föloszlatták az iskolát, november elseje körül mindenki visszament az ütegehez. November 4-én hajnalban lettünk lefegyverezve. Másodikán lezsíroztuk a fegyvereket, leadtuk. Harmadikán elment a laktanya előtt három orosz harckocsi meg egy páncélkocsi. Negyedikén hajnali három

óra felé szól az ügyeletes tiszt: „Bajtársak, keljetek föl! Nem tudtuk, miért. Fölülök az ágyon, hát látom, hogy a Dombóvár felőli kerítésnél nagy a világoosság. „Gyerekek! – kiáltom ijedtemben. – Itt vannak az oroszok! – Körbevették az épületet, és három irányból tankjaikkal benyomták a kerítést.⁴ Amikor mentünk ki, már a tisztek is feltartott kézzel jöttek; őket is kizavarták velünk együtt a gyakorlótérre. „Nem kell félni, a taszári repülőcsökök egy-két perc alatt itt vannak.” Ezzel nyugtattuk magunkat. De addigra már őket is megszállták, föl se tudtak repülni. Lehet, hogy rosszabb lett volna, ha ellenállunk. A katonák közül mondták néhányan: „Minket lefegyvereztek, menjünk haza! Adtak papírt is, két óra felé ki erre, ki arra szökött. Nemsokára értesítést küldtek, Pakson kellett jelentkezünk. Egyik barátommal civil ruhában biciklivel bementünk. Mondtuk, honnan jöttünk. „Adják le a katonakönyvüket, és visszaviszik magukat a laktanyába.” Szóltunk a biciklikről. Jól van. A katonakönyv már nem volt nálunk, hazakeresztünk. Apámék nagyon megijedtek: „Katonaszökevény vagy! Mi lesz?” Most már nem megyünk vissza. Majd értesítenek még egyszer. Rá két hétre Nagydorogon, a rendőrségen kellett jelentkezni. Ott már az egész környékről összegyűltünk. Megmondták, hogy mindenkit visszakísérnek az alakulatához. „Éjjel hova menjünk, nincs vonat. Inkább reggel.” Jól van. Aláírtunk egy papírt, amelyben vállaltuk, hogy saját felelősségére reggel mindenki visszamegy az alakulatához. Reggel fel is ültünk a vonatra. Ott valaki kitalálta, nézzük meg egyik pincehelyi katonatársát, ő vajon visszament-e? Az anyja nyitott ajtót. Megkérdeztük tőle, itthon van-e a fia.

- Nincs.

- Ne ijedjen meg, mi is katonaszökevények vagyunk!

Ezután elmentünk egy másik „kollégához”, majd Pincehelyen, Nagyszéke-lyen, Sárszentlőrincen át haza gyalogoltunk. Apámék még jobban meg voltak ijedve: „Mi lesz veletek? Bezárnak!”

Fink Péterné: Erről minden évben megemlékezett édesapám, akár egy születésnapról. Annnyira belevésődött az emlékezetébe.

Pál József: A harmadik értesítés alapján újra Pakson, a kiegészítő parancsnokságon kellett megjelennünk. Bementünk, de onnan aztán már ki se engedtek bennünket. Elvittek Tolnára, onnan meg a laktanyába. Egy hónapig voltunk ott, semmit se csináltunk. A dombóvári laktanya háromemeletes, az elsön az oroszok laktak, mi pedig a felső emeleten. A tisztjeinknek megmondták, ne tanúsítsanak ellenállást. Tanakodtunk, mi lesz velünk? Összesodrunk lepedőket és leereszkedünk, ha más megoldás nem lesz. Később a kantineba se engedtek be bennünket. Olyan volt, mint a szobafogság. Januárban megkérdezték: ki hova akar menni? A kollégákkal megbeszéltük, menjünk a határőrséghez. Az ember akkor már ideges volt. Ide is vitték, oda is... egyszer már vigyék oda, ahol tudja, hogy hol van! Tíz, tizenöt főt elvittek a határőrséghez, arról lemaradtam. Utólag örültem ennek, mert Tápiószecsőre kerültem, ott egy hónapot töltöttem, utána Császárra, Komárom megyébe. Ott szereltem le ötvenhét augusztusában. Akik a határőrséget választották, csak ötvennyolc februárjában. (Abból az estből azt

szűrtem le, nem jó az embernek sehova jelentkezni, inkább kerüljön oda, ahova a sors veti.) Arra gondoltam, visszamegyek a vállalathoz, de apám azt tanácsolta, maradjak otthon. Ugye a forradalom után megadták a kedvezményeket, hogy lehessen gazdálkodni. A nyolc hold még megvolt, ötöt vagy hetet béreltünk hozzá, úgyhogy tizenöt holdon gazdálkodtunk. Jó is lett volna az! Én szerettem a parasztmunkát. Most is szeretem. A jószággal is szeretek foglalkozni. De sajnos ötvenkilencben elkezdődött megint a téesz-szervezés. Az úgy zajlott, mint ahogy az orosz tank átment a dombóvári laktanya kerítésén. Télen egyik kollégámmal kint voltunk famunkán. Az ő apja volt annak idején a kiscsoport elnöke. Az mondja: Gyerekek, baj van. Be kell lépni! A Szovjetunióban tizenhét óta még mindig vannak magángazdák, itt meg egyszerre akarják megvalósítani a közöst? – Így próbáltunk ellentmondani. – Sajnos, gyerekek, így lesz. Hát bizony márciusban megkezdték, és nem volt pardon. Állandóan jöttek és jöttek az agitátorok. Mondtuk nekik: itt már volt három téesz. A Szabadság, a Dózsa, meg a Béke. Hát azok bizony csak ráfizetésből éltek. Nem volt ez jó reklám az agitátoroknak. Hiába mondtuk, jöttek újra. Gyári munkások. Meg is mondta némelyik: „Ne haragudjanak, minket úgy küldtek ide. Ezt kell csinálnunk. Én nem értek hozzá, de nekünk el kellett ide jönni.” Apám beszélgetett a testvérével, az öccse megmondta neki: „Lépjetek be, nem érdemes ellenállni. Ezek úgyis megcsinálják.” Apám belépett, mások is beléptek. Egy-két parasztember bizony ellenállt. Volt, akit megvertek. Alá kellett írni, hogy önként léptünk be. Önként, veréssel! Még abban az évben használhattuk a termést. Egy részét le kellett adni a téesznek, de akkor már övék volt a föld... a jószágot még eladhattuk. Apám kocsis lett, gyerekkora óta hajtott lovat. Megkérdezte egyszer: „Itt nincs pénz. Mit akarsz?” Egy falumbeli például továbbszolgált a honvédségnél, hazajött a téeszbe, egy hónapig dolgozott, nem kapott egy fillért se. Hiába kérte, mutassák meg neki, mennyit keresett. Apám meg egész évben dolgozott, de nem kapott semmit, és még neki kellett valamennyit befizetni. Abban az időben az ember nem mert visszaszólni a munkahelyén, mert mindjárt azt mondták neki: „Ha nem tetszik, menj a téeszbe!” Az volt a büntetésvégrehajtó intézet! Ötvenkilencben visszamentem a vállalathoz. Vízkutató és Fúró Vállalat Kaposvár székhellyel. Azóta ott vagyok. Nagyon sok parasztyerek került oda, nagyon jó brigád alakult ki. Nem volt nagy elvándorlás abból a szakmából. Akkor még nem volt szabad szombat, kéthetente jártunk haza, egymást szoktuk helyettesíteni. Nem hivatalosan, de hát... a főnökök is elnézték. Ha ment haza valaki, tudtuk, mikor indul a vonatja, mire beértek, megmelegítettük neki a vizet. Most valahogy ez is másképpen van. Együtt isznak, berúgnak, összeverekednek. Azelőtt is elmentünk, megittuk azt az egy üveg sört vagy kettőt, elszórakozgattunk egy kicsit, aztán mentünk vissza a szállásra. Magánházaknál laktunk. A mostaniak lakókocsiban laknak, tévéjük van. Akkor nem volt semmi. Az ember egy üres szobába ment „haza”. Segédmunkásként kezdtem, hatvannégyben lettem gépkezelő, hatvanhatban fűrómester, hatvanhét óta munkahelyi vezető vagyok. Bejártuk az egész Dunántúlt. Zalaegerszeg, Lenti, Szombathely,

Sopron, Győr, Fehérvár... vízműveknek, téeszeknek dolgoztunk. Amikor mentem vissza, az idősebb kislányom, aki kétéves volt akkor, kiabált utánam: „Apuka, nem menj el! Apuka, ne menj el!” Rossz volt ezt hallani, majdnem sírtam, de hiába, az embernek a megélhetéséért sok mindenről le kell mondania. Apámék dolgoztak a téeszben, megvolt a kenyér, megvolt ez, az. Nyolcvankettőben halt meg, a baromfit, a disznókat megetette, ha oda volt készítve nekik az enivaló. Volt, amikor hús hízót tartottunk. Hetvenháromban vagy hetvennégyben megalakult a Videoton-részleg a téeszben, azóta a feleségem ott dolgozik. Vagy délelőtt, vagy délután. A hét végén meg van munkálva a szőlő, a kert, darál az ember annyit, hogy egész hétre elég legyen, a többit a feleségem elvégzi. Innen a fiataloknak legalább a nyolcvan százaléka elment. Ötvenen, hatvanan Fehérváron dolgoztak, a sógorom is, mások a bányánál voltak, vagy Dunaújvárosban. A fiatal embereknek pénz kellett, itthon az meg nem volt.

Pál Józsefné: Ötvenhét december elsején ismerkedtünk meg, éppen a férjem születésnapján. Akkor lett huszonkét éves. Aznap este kísért haza először. Három évig jártunk együtt, azután házasodtunk össze. Hatvanháromban született első gyerekünk, Erzsébet, hatvanhatban pedig Ibolya. Amikor mi fiatalok voltunk, minden vasárnap lehetett táncolni, egy idős bácsi harmonikázott. Később, amikor ő megöregedett, a kántortanító folytatta. Meg moziba jártunk. Ez volt az egész szórakozásunk. Esténként mi, lányok, mindig összejártunk. Kilencen voltunk barátnők. Azután odajöttek a fiúk is. Olyan bolondságokat is csináltak, hogy az utcaajtót leemelték és elvitték! Eleinte főleg a fiatalok nem fértek össze. A regrutabálon az volt a szokás, hogy a legények hosszú szalagos kalapot viseltek. Persze a betelepített fiúknak olyan nem volt. A regruták a pincehegyen mulattak, sorba járták a présházákat, és lobogtatták szalagos kalapjukat. Este tartották a bált. A németkéri fúvószenekar járt ide muzsikálni. A bálban nagy verekedések szoktak lenni a betelepített legények és a györkönyiek között. Később már udvaroltak azok a legények itteni lányoknak, meg is házasodtak, bele tudtak illeszkedni a györkönyi életbe. A mi házasságunkat mindegyik szülő ellenezte. Akkor még az is számított, ki milyen vallású. Ugye a férjem katolikus, én evangélikus vagyok.

Fink Péterné: Szűsz nagymamám azt mondta, egy baj volt csak apukámmal, hogy nem sváb, hanem felvidéki. Nem az volt a baj, mintha lusta vagy dologkerülő lett volna. Egy sváb lány miért felvidéki fiút keres (és talál) magának? Apai nagyszüleim katolikusok voltak, anyuék evangélikusok. Hol esküdjenek meg a fiatalok? Erősebb volt a katolikus fél, így a szüleim a katolikus templomban esküdtek. Mi, gyerekek is katolikusok lettünk. Nagymamámmal és édesapámmal minden vasárnap együtt mentünk templomba, nem voltunk többen tíz-tizenkét főnél, de nagyon jó volt a baráti légkör, a közvetlenség. Anyu ment az evangélikusba. Pál nagypapáék házában tartották a hittant négy-öt katolikus gyereknek. Az iskolában nem lehetett, az igazgató párttitkár volt. Az evangélikusok a saját parókiájukon jöttek össze. Ha belépek egy katolikus templomba, abban a pillanatban a nagyszülők jutnak eszembe. Ezt az örökséget hagyták

ránk. Egy szenteltvíztartó és egy kereszt meg két gyertyatartó is az én nagyszülői örökségem. Nyolcvanháromban esküdtünk férjemmel az evangélikus templomban. Édesapám szerette volna, ha a katolikusban is megesküszünk. 2010-ben volt a szüleink 50. házassági évfordulója. Meglepetést szerveztünk nekik. Mindent megbeszéltünk a katolikus pappal, az evangélikus lelkész asszonnyal, ígét választottunk, kiválogattuk az énekeket. A férjem akkor is presbiter volt már, feldíszítettük az oltárt, gyertyát gyújtottunk..., a fiunk kántor, ő orgonált. Az útkereszteződésnél meg kellett állnunk valamiért, akkor anyu meglátta (november 5-én tartottuk az ünnepséget), hogy az evangélikus templomban ég a villany. Sejtette, hogy oda megyünk. Édesapám (akkor már mozgásában korlátozott volt) csak annyit mondott: „Ötven éve is erre jöttünk, csak egy kicsit tovább mentünk.” Megható és gyönyörű alkalom volt nemcsak nekünk, hanem a szüleinknek is.

Pál Józsefné: A kitelepítésről sokat nem tudok mondani. Aki magyarnak vallotta magát, azt nem vitték el, aki németnek, azt kitelepítették. Aki tudott, elbujdosott. Anyám a sok bujkálást megunta: „Nem baj, elmegyünk mi is.” Csak apám nem akarta. Egyszer, emlékszem – már nem voltam olyan kislány –, a hátukon vittek, a dorogi szőlőben valakinek a tanyájában töltöttük az éjszakát. Szüleimet azután csak nagyon ritkán láttam, csak apám szokott hazajárni, ő is csak éjjel. Egy paksi család fogadta be őket, amiért dolgozni kellett nekik.

Fink Péter: Édesanyám 1933-ban született, tíznapos volt, amikor az édesanyja (Rohn Katalin) meghalt. Nagyapám (Szellmann Ádám) újra megnősült. Második házasságából két lánya született. Szegények voltak, ezért az édesanyámat a nagyapám nővére nevelte föl, mert nekik nem volt gyerekük, és jó módon éltek. Velük együtt telepítették ki édesanyámat is, tizenkét éves korában. Györkönyből három ciklusban történt a kitelepítés. Az első búcsúhétfőn volt, anyámékat a második transzporttal vitték. (Ezt is két hete tudtuk meg, a régi szomszédjkkal találkoztunk a temetőben.) Két évig voltak Zwikauban, egy ottani család másfél-kétéves gyerekének, Günthernek lett anyám a dajkája. A honvágy miatt hazaszöktek. Kétszer visszadobták őket, harmadszorra sikerült. Nagy szegénység várta itthon őket. Nem is maradtak a faluban, hanem elmentek Lajoskomáromba, ahol már laktak györkönyiek, ott olcsóbban kaptak egy kis házat. Gyerekkoromban egy-két hetet nálunk nyaraltam. Édesanyám a hazatérés után féltestvéreivel és a mostohaanyjával élt Györkönyben. Dolgoznia kellett. Szezonban cséplőgépnél, és gyapotot is szedett. Korán hozzáédződött a munkához. Nagyapám nővéréék öregségükig Lajoskomáromban éltek, meghalni jöttek haza. Anyám gondozta őket, a nagynénjének a férje itt halt meg minálunk, innen temették. A hetvenes évek elején anyám nagynénje a harkányi fürdőben találkozott németekkel, akik arról a vidékről valók voltak, ahova őket telepítették. Érdeklődött tőlük: „Létezik-e még az a család, ahol két évet eltöltöttek?” Létezett! Ezáltal kerültek újra kapcsolatba. Leveleztek, később, amikor itt is bevezették, telefonon beszéltek egymással, és évi rendszerességgel jöttek. Huszonöt évig semmi nem tudtak egymásról! 1900-as születésű anyai nagyapámat

is kivitték Oroszországba málenkij robotra. Sajnos, ott is maradt. Györkönyiekkal volt együtt, közülük ketten hazajöttek, akik eltemették. A fiatalabb „örökölte” a ruháját és a bakancsát. A templom melletti emléktáblán rajta van az ő neve is.

Pál Józsefné: Apám fiatal korában cseléd volt. Utána vett földet, nem tudom, hány holdat, és gazdálkodott. Parasztember lett. Belépett az első téeszbe, ott dolgozott, amíg ötvenhatban szét nem ment. Ötvenkilencben belépett a másikkba is. Aki csak tehetett, nem lett téesz-tag. Később, amikor már jobban ment, csak-csak visszaszállingóztak. Arra nem emlékszem, hogy fiatal koromban éhezünk volna. Játékra, ruhára, édességre olyan sok nem jutott, mint a mai gyerekeknek. Igaz, nem fürdőszobás, összkomfortos lakásban laktunk, hanem szoba-konyhásban vagy kétszoba-konyhásban fürdőszoba nélkül, de mindig volt mit enni. Tizenhét éve dolgozom, a nagyapának is, nekem is volt háztájim, abból meglett az etetni való, egy kis tápot vettem még hozzá. Évente tíz hízót is leadtam. Persze akkor csak egy műszakban dolgoztam. Reggel és este a munkámat el tudtam végezni itthon, és meg tudtam etetni. Amikor a lányok megnőttek, ők is szorgalmasan kijártak a szőlőbe, kötözték, hurultak... Az egyik lányunk Bonyhádra ment gimnáziumba, nagyon nehezen szokott meg. Akárhányszor mentem hozzá, azzal fogadott: „Anyu, én hazamegyek!” Paksra akart bejárni a barátnőivel. Nem volt olyan jó tanuló, de elvégezte. Az érettségije elég jól sikerül. A másik lányom Lengyelben tanult, abból hentes lett. Szerződést kötött a szekszárdi húskombináttal, ott is dolgozott, amíg férjhez nem ment. A vejem Kaposváron tanult hentesnek, utána Pesten dolgozott egy vágóhídon. Az idén augusztus óta itthon dolgozik. Addig a tanácsé volt a vágóhíd, aztán átvette a téesz.

Fink Péter: Én 59-ben születtem. Titokban kereszteltek, nehogy katolikus, hanem evangélikus legyek. Édesanyám ragaszkodott ehhez. A katolikus paksi nagyszülőknak ez nem tetszett. (Szüleim házasságot is Lajoskomáromban kötötték. Édesanyám huszonnégy éves volt akkor. Ketten elmentek megesküdni család, rokonok nélkül.) Hétéves koromig nem tudtam magyarul. Anyám velem csak svábul beszélt. (Édesapám paksi sváb, értett mindent, de sohasem németül válaszolt, ha szóltunk hozzá.) Általános iskolába Györkönyben jártam, itt már akkor is volt német nyelvű oktatás. Kaposváron elvégeztem a húsipari szakiskolát, utána szekszárdi húskombinátban dolgoztam, közben mestervizsgát tettem. Aztán az itthoni kényszervágóban vállaltam munkát, tizenhét évig voltam a téesz alkalmazottja. Amikor beléptünk az unióba, ennek a vágóhídnak meg kellett szűnnie, mert nem voltak meg az előírt feltételek. A téesz állatállományát fölszámolták, és fölszámolták a téeszt is. A fiam akkor végezte el a húsipari technikumot, neki se lett munkahelye. Valakinek valahova menni kellett! Őt akartam kiküldeni Ausztriába, a kollégáim már kint voltak. Azt mondták: „A gyerekeknek most kell még megtanulni dolgozni, inkább gyere te!” (Tizenhét évesen ki akartam menni Németországba, de akkor még mindenholnán támogató nyilatkozat, párttitkári javaslat kellett, nem engedtek. Amikor meg nem akartam, kénytelen voltam menni. A lányunk akkor kezdte az egyetemét.) Tizennégy-

tizenöt évet lehúztam Ausztriában. Jelenleg nyugdíjas időmet töltöm, leszázalékoltak. Kint műtöttek, Villachban voltam rehabon.

Pál József: Minden évben Igalba szoktunk menni a vállalat üdülőjébe. Két kollégával, családdal együtt egy hétre. Voltunk társasutazáson is a Magas-Tátrában, Erdélyben. Rossz érzés fogott el, amikor megállt a buszunk, mindjárt odajöttek a magyarok: „Hoztak valami? Cukrot, ezt, azt?” Kolozsváron szálltunk meg. Este kimentünk a Szamos partjára, láttuk, kisszékkel mennek valahova az emberek. Kérdeztük, hova mennek? „Hús lesz holnap reggel!” Ez nyolcvankettőben volt. Jártunk Olaszországban is: a gyönyörű Velencében, Padovában, Triesztben, hazafelé megálltunk Jugoszláviában is.

Pál Józsefné: Amikor Erzsébet lányunk lakodalma volt (háromszáz személyes), sokat gondolkodtam azon, hogyan fognak összeférni majd a vendégek

Pál József: A nászasszonyék is idegeskedtek: Hát ennyiféle nép!

Fink Péterné: Jól megfértek egymással a paksi, györkönyi svábok, a felvidéki magyarok, a bonyhádi, pesti, németországi rokonok. A faluban is – egyik korábbi polgármesterünket idézve – a svábok, a felvidékiek, a derecskeiek megtanultak egymás mellett élni.

JEGYZETEK

1. László Péter: *Fehérlaposok*. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezményhez (Bonyhád, 2003) című könyvében az 1947–1948-ban Tolna megyébe telepített felvidéki családok adatait tartalmazó kimutatásban Pál Gyula nem a györkönyi, hanem a bikácsi táblázatban szerepel (167).
2. László Péter könyvében idézi a *Keletmagyarországi Néplap* 1946. október 6-ai számát: „Derecskéről 220 család települt Tolna megyébe idén tavasszal. Reményeket fűztek az új honfoglaláshoz, hitték, hogy eddigi nehéz, küzdelmes életük után megélhetést, lakást, kenyert biztosíthatnak maguknak és családjuknak. Azonban ebből semmi sem lett, mert hosszú hónapok után visszajöttek, nem bírván a veszekedést, marakodást az ottmaradt svábokkal... A svábok a telepéseket agyonveréssel, agyonlövésével ijesztgették, ha azonnal el nem hurcolkodnak...’ (121) A felvidékiek „megérkezése” – állapítja meg László Péter – ingerültséget váltott ki mind a németek, mind a már letelepített székely és más juttatottak körében (123). A telepítési bizottságok mért nem a rászorulóknak igényeit elégítik ki – szóltak a panaszos bejelentések –, „miért a felvidéki »kulák telepések« kedvében járnak”? Az MKP megyei titkára 1947 szeptemberében jelenti, hogy „a felvidékiek a telephelyek között válogathatnak... Nem lehet célunk, hogy a felvidéki kulákokat és módos gazdákat itt az új telephelyükön, rövid időn belül a község kapitalistáivá fejlesszük” (124). A felvidéki magyarság politikai hovatartozásának kiderítése utána megyei pártbizottság javaslatára megvonták tőlük a szavazati jogot az 1947-es választásokon. (Uo.)
3. TSZCS (termelőszövetkezeti csoport) jellemzője, hogy a tagok a legfontosabb talajelőkészítési munkákat együttesen, egyéni munkával, közös táblán, vetésforgóval végezték el. (*Magyar Néprajzi Lexikon*. Bp., 1982, Akadémiai Kiadó.)
4. Takács Istvánné dombóvári helytörténész 2006. január 16-án interjút készített a Gábor Áron tüzérlaktanya egyik akkori katonájával, Gál Jánossal. (Kézirat.) (November 4-én ügyeletes volt a nyilatkozó.)
„...az oroszok akkor már ott voltak a kerítés mellett. Harckocsikkal meg páncélosokkal.
[...]
- Az volt helyzet, hogy $\frac{3}{4}$ 4-kor szólítottak fel bennünket.

- Hajnali ¾ 4-kor?

- ¾ 4-kor, hogy 4 óráig várnak, ha fel akarjuk venni a tűzharcot, akkor vegyük föl.

- Ezt ki mondta?

- Az oroszok.

- Önökkel így beszéltek?

- A tisztekkel, velünk nem, közlegényekkel. Hát hogy' mertük volna felvenni velük? Négy páncéltörőnk volt, abból is kettő rossz. És akkor a Révfalvi jött, és azt mondta, szó sem lehet róla. „Emberek, mindenki nyugodtan menjen fel, várja a további intézkedést, senki ne menjen sehova.” És akkor az oroszok bejöttek a laktanyába, a kerítést összetörve. Nem nézték, hogy mi van, mi nincs. És akkor ezek már el voltak készülve... Minden páncélkocsiból emberek szálltak le, és több ládát vittek föl, és az összes fegyverből kivették a súlyzárát. És elvitték, föltették a kocsira, és kész. Ez majdnem a lefegyverzéssel azonos. A fegyver már csak annyit ért, hogy botozni lehetett vele.

[...]

- És akkor meddig maradhattak ott?

- Amikor november 4-én ez reggel 4 órakor megtörtént, akkor az oroszok ott maradtak a laktanyában végeredményben. Ott voltak a harckocsik körül, ott jöttek-mentek...

- Nem beszéltek orosz katonákkal?

- Orosz katonákkal nem tudunk beszélni, mert mi oroszul nem tudunk, ők meg nem tudtak [magyarul]. Egy tiszt, egy százados nagyon jó beszélt magyarul, egy vörös képű gyerek volt. Mentünk le ebédezni, úgy mentünk le, mint a libák, és azt mondta: menjetek haza, nincs rátok most egyelőre semmi szükség. Menjetek haza mamához, papához, semmi szükség rátok. Aztán én mondom a gyerekeknek, nem kellene hazamenni. De akkor már nekem gyanús volt, mert öreg katonát csak itt-ott lehetett látni.

- És a tisztek?

- A tisztek szédelegtek, mint a...

- Magukra hagyták aztán őket?

- Egy-két tiszt volt, de...

- És a Révfalvi hol volt ilyenkor? Elvitték már?

- Akkor a Révfalvit már leváltották. Amikor az oroszok bejöttek, abban a pillanatban. A Kovácsnak volt összeköttetése, szerintem. Fölmentek, az őrt elzavarták, és a Kovács jött le. Jött be a parancsnoki épületbe, a Révfalvit már elvitték. De hát akkor már a Kovács se tudott dirigálni, csak a hangos híradóba kiabálták be, valaki tiszt, vagy mit tudom én, vagy fölvelt szalagról, hogy mindenki maradjon a helyén, a katonák nem menjenek haza, az egyéves katonák abszolút ne menjenek haza, semmi értelme. Az öreg katonák várják meg, mindenki kap egy papírt, mert itt a leszerelés ideje, és akkor avval mehetnek haza. De hát egyik katona se várta meg, az öreg katonák mind eltűntek. Este már nem volt egy sem. Az a négyszázvalahány fő."

Ezután Gál János is negyedmagával hazagyalogolt. Kovács János százados volt a dombóvári Gábor Áron tüzérlaktanya parancsnoka. Gál János kíméletlen embernek tartotta az interjúban. Tüzérlövészeti szaktól nem tudott levizsgázni (Takács Istvánné kézirata, 2). Október 26-28-a körül ezredgyűlésen leváltották Kovácsot, és Révfalvi lett az ezredparancsnok, Kovácsot pedig házi őrizetre ítélték (Kézirat, 6). Révfalvi (Rafaisz) Zsigmond a Honvédelmi Minisztérium Rehabilitációs Bizottságának az 1956-os forradalom dombóvári eseményire visszaemlékező levelének részlete alapján: (Közreadta Takács Istvánné) 1940 szeptemberében az erdélyi, 1941 áprilisában a délvidéki bevonulás részese, 1942 júliusától november végéig az orosz fronton teljesített szolgálatot, 1944 februárjában Barcs-Somogytarnóca védelmében vett részt. Augusztusban ütegparancsnokként a Mikulicin-Tatarovka-Körösmező-Tatárhágó fronton küzdött bajtársaival, megsebesült, majd félig gyógyultan visszakerült ütegéhez, ahol 1945. február 12-én szovjet fogságba esett. 1947. október 5-én került haza, még abban a hónapban tisztigazolásán vett részt. 1948-tól Szekszárdon, Pécsen, Tolnában, Tabon, Rétságon teljesített szolgálatot. 52-ben őrnaggyá léptették elő. 54-ben beiskolázták a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia levelező tagozatára, és áthelyezték törzsfőnöknek a dombóvári 47. hdt. közv.tü. e-hez, hogy egy hatelemis tü. szds. epk-ot gyámolítson.